

Kuinka rakennetun kaupungin historiaa kirjoitetaan Helsingin empirekeskusta muutosprosessina

Anja Kervanto Nevanlinna

Kun Helsingin historiaa on kirjoitettu, on sen empirekeskustalla ollut siinä merkittävä rooli. Perinteisesti Suomen suuriruhtinaskunnan pääkaupungin ytimeksi rakennettu Senaatintori ja sitä ympäröivät uusklassiset rakennukset on nähty poliittisen tapahtuman monumenttina ja kansallisen identiteetin symboleina. Paikan syntyvaiheita on pidetty sen tärkeimpänä ominaisuutena. Tämä tulkinta on hallinnut tutkimusta niin historian kuin taidehistoriainkin piirissä. Historiallinen kuva on pysäytetty 1800-luvun alkupuolelle.

Jos arkkitehtuurihistoriaan vakiintuneen, kaupunkitilan tai rakennuksen suunnittelijaa ja suunnitteluajankohtaa painottavan näkökulman sijasta tarkastelun kohteeksi otetaan pitempi ajanjakso, paikan historia 1800-luvun jälkipuoliskolta nykyaikaan, myös tutkimuskohde määrittäyty uudella tavalla. Kohteena ei enää ole tietty konkreettinen rakennus, kortteli tai kaupunginosa syntyajanakaan, vaan kaupunkilaisten erilaiset, ajan kuluessa muuttuvat suhteet siihen.

Viimeisimpien 130 vuoden aikana Helsingin historiallinen ydin ei ole ollut vain kansallisesti merkittävä paikka, vaan myös ympäristö, jossa on toiminut erilaisia yhteisöjä. Kukin ryhmä on antanut paikalle omia, muista poikkeavia kulttuurisia merkityksiään.

Rakennettua kaupunkia voi lukea kuin kirjaa menneisyydestä. Säilyneet fragmentit ovat kerrostumia ajasta: muistin paikkoja, joiden kautta voimme ymmärtää kadonneita maailmoja. Kaupunkitila on aina yhteisön historian pitkän ajan kuluessa tuottamaa. Se kertoo kaupunkilaisyhteisöjen kiinnostuksen ja intohimon kohteista, mutta yhtä lailla myös heidän kulloisista voimavaroistaan ja ulkopuolisista vaikutteista.

Empirekorttelien kulttuuriset merkitykset

Empirekeskustan vanhimmat kerrostumat – pääkatu (nyk. Aleksanterinkatu), sen pienet poikkikatut Sofiankatu ja Katariinankatu sekä pääosa torin eteläreunan rakennuksista – ovat 1700-luvun lopulta. 1810-luvulla J. A. Ehrenström sovittaa ne uuden pääkaupungin asemakaavaansa ja C. L. Engel muokkaa ne osaksi monumentaalista hallintokeskustansa. Senaatintorin ja Kauppatorin välisissä kortteleissa on kaupparvariston asuinrakennuksia, sokeritehdas ja muita työtiloja sekä Seurahuone hotelleineen ja ravintoloineen.

Teollistuminen, elinkeinoelämän vapauttaminen ja kaupungistuminen vilkastuttavat liiketoimintaa ja hallintoa 1870-luvulta alkaen. Senaatintorin etelälaidalla sekä Kauppatorin ja Unioninkadun varrella asuinhuoneita aletaan muuttaa myymälöiksi ja virastoiksi. Empirekortteleista löytyy kaupunkielämän koko kirjo: loistohuoneistoja kadunvarsirakennuksissa, vuokrahuoneita ja käsityöläisten pajoja piharakennuksissa, kaupungin hienoimmat hotellit mutta myös vaatimattomia teehuoneita ja oluttupia, Venäjän Valtionpankin konttori ja siirtomaatavarapuoteja. Ihmisiä on eri yhteiskuntaryhmistä, korkeista valtion virkamiehistä nousevaan keskiluokkaan ja teollisuuden työläisiin, venäläisistä sotilaista ja satunnaisista matkailijoista torilla kauppa harjoitaviin maalaisiin.

Vuosisadan vaihteessa Helsingin räjähdysmäinen kasvu, jonka seurauksena liikekeskusta laajenee merkittävästi länteen, lisää vähitellen rakentamispainetta myös vanhassa keskustassa. 1910-luvulla rakennusjärjestys sallii silloista rakennuskantaa huomattavasti suurempia, siis paremmin tuottavia uudisrakennuksia. Kaupunki

Ilmakuvat 1920-luvun Helsingistä vakiinnuttivat empirekortteleiden merkityksen kansallisesti tärkeänä kaupunkikuvana.

alkaa suunnitella hankkimalleen Seurahuoneen tontille uutta, komeaa Kaupungintaloa, mutta sota ja epävarma taloudellinen tilanne estävät hankkeen toteuttamisen.

Itsenäistyminen nostaa esiin kysymyksen, miltä eurooppalaisen suurkaupungin tulee näyttää. Pääkaupungin vanhaa keskustaa esitellään uudenaikaisten ilmakuviin ja elokuvien välityksellä jo 1920-luvulla. Helsingin empirejulkisivusta merelle tulee osa kansainväliselle yleisölle suunnattua Suomi-kuvaa.

Eduskuntatalon rakentaminen siirtää kiinnostuksen pois vanhasta hallintokeskustasta, jonka rakennuksia pidetään vanhanaikaisina. Kiinteistöjen omistajat ja arkkitehdit hahmottelevat empirekortteleiden tilalle moderneja, aikaisempaa korkeampia liiketaloja. Keskustan tonteilla sallittua rakennuskorkeutta korotetaan 1920-luvun lopulla ja senkin saa maksua vastaan ylittää. Uudet määräykset tuovat kuitenkin uudisrakentamisuhan liian lähelle, ja empirejulkisivun säilyttäminen saa kannatusta. Ratkaisu löytyy, kun valtio ja kaupunki ostavat Kauppatorin pohjoisreunalta loputkin yksityisten hallitsemista kiinteistöistä. Ne korjataan virastojen tarpeisiin.

Toisen maailmansodan jälkeen Valtioneuvosto tekee empirekortteleista erityislailalla suojellun vanhan kaupunginosan, mutta muutamaa

vuotta myöhemmin uusi Rakennuslaki siirtää suojeluvuorituksen asemakaavaan. Kaupunki järjestää Kaupungintalokorttelista ja sen naapuritonteista kilpailun. Voittanut ehdotus toteutetaan säilyttämällä julkisivut ja joitakin yksittäisiä sisätiloja samalla kun julkisivujen takana olevat vanhat rakennusosat puretaan ja korvataan moderneilla virastoilla. Enää ei Helsinki häviä pohjoismaista vertailua Kaupungintalon edustavuudesta. Apteekin talo Unioninkadun ja Pohjoisesplanadin kulmassa puretaan kokonaan; sen tilalle nousevan uudisrakennuksen julkisivu muistuttaa edeltäjänsä. Monet pitävät empirekortteleiden julkisivujen säilyttämistä tai kopiointia riittävänä turvaamaan kaupunkikuvan säilymistä. Vastustajat arvostelevat ratkaisuja epähistoriallisiksi.

Keski-Euroopassa 1970-luvulla käyty keskustelu hallintokeskustojen autiudesta virastoaajan päätyttyä ulottuu Helsinkiinkin ja herättää ajatuksen siitä, miten empirekortteleita voitaisiin elävöittää. Kaupunkilaisten arkipäivään eivät kuulu Senaatintorin eteläreunan virastot – poliisilaitos, maistraatti, rakennustarkastus ja raastuvanoikeus. Kaupunki ryhtyy korjaamaan virastotiloistaan pieniä, tarkoin valittujen tuotteiden myymälöitä ja ravitsemusliikkeitä, jotta paikalle saataisiin houkutelua ihmisiä myös iltaisin ja viikonloppuina.

Heidenstrauchin talossa Pohjoisesplanadin varrella sijaitsi 1900-luvun alussa monenlaisia asuntoja ja liikehuoneistoja; nyt paikalla on Ruotsin suurlähetystö.

Keskustan elävöittämissyhmä ehdotti 1970-luvun lopussa keskeisten virastotilojen muuttamista turisteja ja kaupunkilaisia houkutteleviksi liikkeiksi.

Elävöittämisshanke onnistuu: 1990-luvun kuluessa sekä matkailijat että kaupunkilaiset viihtyvät vanhassa keskustassa. Elävöittämissen nimissä kaupungin virkamiehet ohjaavat Senaatintorille toistan arkisempia ja kaupallisia tapahtumia vahvasti ruoanhajuisista maakuntamarkkinoista koväänisen nuorisomusiikin konsertteihin ja räikeisiin urheilujuomien myyntikampanjoihin. Niiden vaatimat valtavat rakennelmat tuhoavat paikan hienovaraisen ja perinteikkään tunnelman pitkiksi jaksoiksi kerrallaan. Pääkaupungin identiteettiä kantava ikoninen kuva Helsingin empirejulkisivusta merelle otetaan markkinointivälineeksi. Mainoskuvissa Senaatintori ja erityisesti Tuomiokirkon kansainvälisesti tunnistettu hahmo takaavat tapahtumille ylenmäärin ilmaista julkisuutta kaikissa medioissa. Vanhat helsinkiläiset eivät enää löydä paikasta omaa kaupunkikulttuuriaan.

Historioitsija vaikuttajana

Rakennetun kaupungin historiaa on pidetty ongelmattomampana kuin esimerkiksi poliittista historiaa. Arkkitehtuurihistorian tutkijoille kaupunkisuunnitelmat, asemakaavat, luonnokset, rakennuspiirustukset ja vastavalmistunut rakennus ovat muodostaneet luontevan kronologian, jonka johtoteemana on ollut suunnittelijan alkuperäinen visio. Historioitsijat puolestaan ovat pitäneet kaupunkitilaa marginaalisena ilmiönä, varsinaisen tutkimuskohteensa kehystenä. Kuitenkaan rakennetun kaupungin historia ei voi olla ristiriidattoman todellisuuden "objektiivista" kuvausta.

Helsingin vanhan keskustan historiaa on kirjoitettu Suurena Kertomuksena, osana kansallista historiaa. Sen mukaan empirekeskusta on kertonut ennen muuta julkisista instituutioista ja näkemyksellisistä yksilöistä niiden palve-

luksessa, suunnitellusta kehityksestä kohti yhä parempaa yhteiskuntaa ja kaupunkitiloista, jotka peilin tavoin heijastavat kansalaisille yhteisiä arvoja. Kansallisesti merkittävän paikan tutkimus vertikaalisesta näkökulmasta, pitkän ajanjakson ja useiden aikakerrostumien kautta, merkitsee vaihtoehtoa perinteiselle, paikan syntyajan-kohtaa ja suunnittelijan intentioita korostavalle kaupunkitutkimukselle.

Historiankirjoitus vaikuttaa siihen, miten oma aikamme arvostaa menneisyyden jälkiä rakennetussa kaupungissa. Se, että johtavien yhteiskuntaryhmien edustustilojen historiaa on talletettu paremmin kuin arkielämän menneisyyttä, on tarkoittanut myös itse institutionaalisten rakennusten laajempaa suojelua. Helsingin empirekortteleissa on aikojen kuluessa suojeltu hallinnollisen eliitin tiloja, kun taas jäljet ahtaista asunnoista, vaatimattomista kaupoista ja sekavista korttelipihoista on poistettu. Samalla on hävitetty jäljet kaupunkikulttuurien moninaisuudesta. Kaupunkien muuttaminen on aina myös kulttuurista vallankäyttöä.

Kaupunkitilan tutkimus kulttuuristen merkitysten näkökulmasta tarkoittaa kannanottoa historiallisesti monikerroksisen kaupungin puolesta. Tietyn kaupunkitilan muuttaminen niin, että hävitetään aikaisempia aikakerrostumia, saattaa johtaa esteettisesti yhtenäiseen mutta kaupunkikulttuurisesti ohueen kaupunkitilaan. Se, mikä menneisyyden jäljistä hävitetään, katoaa lopullisesti. Teollisuuskaupungin jäljet Helsingin historiallisessa ytimessä ovat vaarassa kadota kokonaan.

KIRJALLISUUTTA

Helsingin kaupunkisuunnitteluvirasto (1979): *Kauppiaskortteleiden elävöittäminen*. Helsinki.

Helsingin kaupungin historia, osat IV–V. (1955–1965). Helsinki.

Hietala, Marjatta (1992): "Innovaatioiden ja kansainvälistymisen vuosikymmenet". Teoksessa Marjatta Hietala (toim.): *Tietoa, taitoa, asiantuntemusta. Helsinki eurooppalaisessa kehityksessä 1875–1917, osa 1*. Helsinki.

Kervanto Nevanlinna, Anja (2001): "Classified Urban Spaces : Who owns the history of Helsinki South Harbor?" Teoksessa Simon Gunn & Robert J. Morris (eds.): *Identities in Space. Contested Terrains in the Western City since 1850*. Aldershot.

Klinge, Matti (1997): *Keisarin Suomi*. Helsinki.

Korhonen, Aulikki (1998): "Kaupungintalo, Aarno Ruusuvuori ja modernin aika". Teoksessa *Kaupungin Leijona-sydän*. Helsinki.

Lilius, Henrik (1984): *Esplanadi 1800-luvulla*. Rungsted Kyst.

Nikula, Riitta (1988): *Armas Lindgren, 1874–1929, Arkkitehti*. Helsinki.

Nora, Pierre (1997): "L'ère de la commémoration". Teoksessa Pierre Nora (dir.): *Les Lieux de la mémoire, tome 3*. Paris.

Taylor, Charles (1987): "Interpretation and the Sciences of Man". Teoksessa Paul Rabinow & William M. Sullivan (eds.): *Interpretive Social Science : A Second Look*. Berkeley.

von Wendt, Ernst (1932): *Kauppatörökysymys. Helsingin huomattavin kaupunkikuva ja sen tulevaisuus*. Helsinki.

Wickberg, Nils Erik (1981): *Senaatintori*. Rungsted Kyst.

Kirjoittaja on Turun yliopiston taidehistorian professori (vt.) ja Helsingin yliopiston dosentti. Häneltä on ilmestynyt viime syksynä kirja "Kadonneen kaupungin jäljillä. Teollisuusyhteiskunnan muutoksia Helsingin historiallisessa ytimessä" (SKS), joka käsittelee empirekortteleiden lisäksi myös Eteläsataman ja Katajanokan historiaa.
anja.nevanlinna@helsinki.fi